

Âyinhanlar, semâhânenin nisbeten yüksekçe bir yeri olan ve mutrip (veya mutriphâne) denilen yerde sazlarla beraber oturur ve âyin okurlar. Buna "mutribe çıkmak" da denir. Mevlevîlik dışındaki diğer tarikatlarda "zâkir", Arabistan'daki tekkelerde "münşid" adını alan âyinhanlara Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî zamanında "güyende" veya "kawâl" denirdi. Semâ esnasında okunacak eserler, önce kudümzenbaşının idaresinde kudüm ve halîlenin de iştirakiyle âyinhanlar tarafından meşkedilir, iyice öğrenildikten sonra mukabele günü adı da verilen âyin günlerinde son olarak semâdan evvel neyzenlerin de katılmasıyla genel prova mahiyetinde tekrar edilirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Eflâkî, *Menâkıbü'l-'ârifîn* (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara 1976-80, I, 99, 173, 175, 182, 222; II, 588, 593, 794, 823; Pakalın, I, 125; Ezgi, *Türk Musikisi*, III, 85, 101-102; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 370, 464; Halil Can, "Mevlevî Âyini", *Hız. Mevlânâ ve Mevlevî Âyinleri*, İstanbul 1969, s. 21, 25; Efdalüddin, "Âyin-i Şerif", *İTA*, I, 675.

CİNUÇEN TANRIKORUR

ÂYİNNÂME

(آیین نامه)

Devlet ve toplum hayatında örf ve âdetlerden kaynaklanan merasim ve teşrifat kurallarıyla her seviyedeki devlet adamının uyması istenen kaideleri ihtiva eden kitaplara verilen genel ad.

"Örf, âdet, kanun, merasim, usul ve kural" anlamındaki Farsça âyin ile "kitap" anlamındaki nâme kelimelerinden meydana gelen bu deyim Pehlevî dilinde even-nâmeg şeklinde yazılmakta ve "âdâb-ı muâşeret, kurallar kitabı" anlamında kullanılmaktaydı. Deyim, İslâmî devre Arap edebiyatına ve Yeni Farsça'ya âyinnâme olarak geçmiştir. Mes'ûdî *et-Tenbîh*'inde âyinnâme'den bahsederken Arapça karşılığının kitâbü'r-rûsûm olduğunu söyler. Sâsânîler devrinde daha çok âdâb-ı muâşeret, örf ve âdet, merasim, sanat, zenaat ve değişik bilimlerle ilgili metinler için kullanılmakla beraber aynı devrede mektup yazmanın, satranç, okçuluk ve çevgan oyununun kuralları, Zerdüştiliğin emirleri ve hatta bir hocanın öğrencisine nasihatları gibi farklı konuları ihtiva eden metinler için de kullanılır.

miştir. Aynı dönemde resmî devlet protokolü için de aynı tabir kullanılmaktaydı. İslâmî devre Arap edebiyatında nasihat-ül-mülûk ve İran edebiyatında siyâsetnâme türünün ortaya çıkmasına sebep olan hudaynâme ile, şehnâme türünün doğmasını sağlayan ve Sâsânî İmparatorluğu'ndaki 600 değişik resmî makam ve rütbeyi anlatan ve bir çeşit teşrifat kitabı mahiyetindeki gâhnâme de âyinnâmenin birer bölümüdür. Görüldüğü gibi İslâm öncesi İran kültüründe âyinnâme tabiri çok geniş bir sahayı ve çok değişik konuları ihtiva ediyordu.

İslâmî dönemde İbnü'l-Mukaffa' ve başkaları tarafından Arapça'ya tercüme edilen daha çok din dışı âyinnâme metinleri, gerek Arap gerekse İran edep* literatüründe büyük ilgi uyandırdı. Mes'ûdî *et-Tenbîh*'inde âyinnâmelerin Pehlevîce asıllarının binlerce sayfa tuttuğunu ve hepsini elde etmenin imkânsız olduğunu belirterek bunların Zerdüşť rahipleriyle o dinin ileri gelen temsilcilerinde bulunduğunu söyler. İbn Kuteybe *Uyûn-ü'l-aḥbâr*'ında İslâm öncesi İran hıkimiyatı ve Sâsânîler devrinin çeşitli yönlerini anlatmak için âyinnâmeden alıntılar yapar. Câhiz *Kitâbü't-Tâc fî aḥlâkı'l-mülûk* adlı eserinde, Bîrûnî de *Kitâbü'l-Cevâhir*'inde İran mitolojisiyle ilgili olarak âyinnâmeden bahsederler.

Âyinnâmenin muhtasar bir Arapça tercümesi, sadece I. Erdeşir'e ait olduğu iddia edilen vecizeleri ihtiva eder. Bu vecizeler ise asaletin kuralları ile gereklerini ele almakta ve Sâsânî sosyal hayatını aksettirmektedir. Âyin kelimesi daha sonraki asırlarda birçok Farsça eserin adı olmuştur. Bu tür kitapların konusu genellikle kanun, töre ve merasimlerle ilgilidir. Bunlar arasında Ekber Şah'ın veziri Ebü'l-Fazl el-Allâmî'nin *Ekbernâme*'sinin *Âyin-i Ekberî* adını taşıyan ve hükümdarın koyduğu kanun ve nizamlarla o devre ait istatistikî bilgileri ihtiva eden III. cildi çok meşhurdur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *Uyûn-ü'l-aḥbâr* (nşr. Müfid Muhammed Kumejha), Beyrut 1406/1986, I, 8, 62; III, 221, 278; IV, 59; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 107; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 132, 364; Zebîhullah Safâ, *Hamâse Serâyî der İran*, Tahrân 1333 hş./1954, s. 56-57; *CHIr.*, III/1, s. 363-364, 393; S. H. Takizâde, *Hezâre-i Firdevsî*, Tahrân 1362 hş., s. 43; F. Gabrieli, "Â³in", *EJ²* (İng.), I, 306-307; A. Tafazzolî, "Â³in-nâma", *Elr.*, I, 692.

ORHAN BİLGİN

ÂYİSE

(آييسه)

Âdetten kesilme (menopoz) yaşına ulaşan kadın için kullanılan bir terim.

Sözlük anlamı "ümidini kesmiş kadın" demektir. Belli bir yaşa ulaşan kadınların âdet görmesinden (hayız) ümit kesildiği için bu durumdaki kadınlara dinî-hukukî bir terim olarak âyis veya âyise denmektedir.

Âyisenin durumu bilhassa boşanma iddeti bakımından özellik arz etmektedir. Bu vaziyetteki kadın boşandığında üç ay iddet bekler (bk. et-Talâk 65/4). Kocasının ölümü üzerine bekleyeceği iddette ise âdet gören kadınla âyise arasında fark bulunmamaktadır. Her ikisi de -hamilelik yoksa- dört ay on gün iddet bekler.

Kadının hangi yaştan itibaren âyise kabul edilebileceği konusunda Kitap ve Sünnet'te açık bir hüküm mevcut değildir. Esasen âdetten kesilme yaşı bünye, iklim, ırk ve sosyal duruma göre farklılık göstermektedir. İslâm hukukçuları bölgelerinde ve yaşadıkları zamanlarda edindikleri tecrübelerin ışığında âyiseliğin (iyâs) başlangıç yaşı konusunda elli ile yetmiş yaşları arasında değişen muhtelif görüşler ileri sürmüşlerdir. Çoğunluğun kanaati elli elli beş yaşları üzerinde toplanmaktadır. İmam Şâfiî, âyiseliğin tesbitinde belli bir yaş yerine akra-ba kadınların durumunu dikkate alma esasını benimsemektedir.

Âyiselik çağına ulaşan kadın fiilen de âdetten kesilmişse artık âyise hükmündedir. Bu yaşa ulaşmadan âdetten kesilen kadın âyise kabul edilmez. Bu durumdaki kadın boşanma iddeti konusunda âyiseden farklı hükme tâbidir. Aynı şekilde âyise yaşına ulaştığı halde âdet görmeye devam eden kadın da âyise sayılmaz.

Âyise, ay hesabına göre iddet beklerken âdet görürse, Hanefî ve Şâfiîler'e göre bu âdeti dikkate alınarak yeniden iddet beklemek zorundadır. Hanbelîler'e göre ise ay olarak başladığı iddeti tamamlar. Buna karşılık âdetle göre iddet bekleyen kadın bir veya iki âdet gördükten sonra âdetten kesildiğinde, âyise çağına gelmişse yeniden üç ay iddet bekler; gelmemişse hüküm bakımından âyise yaşına gelmeden âdetten kesilen kadın gibidir (bk. İDDET).